

Schwarcz Gyöngyi

Leosztott szerepek, kitörési kísérletek

A „Nők az önkormányzatokban és a helyi döntéshozatalban” című kutatás keretében fontosnak tartottuk megvizsgálni egy kistelepülésen is a nők politikai, közéleti szerepvállalásának lehetőségeit, feltárni jellemzőit. A vizsgálat arra kérdésre keresett választ, hogy a helyi hagyományokban, gazdasági-társadalmi adottságokban és lehetőségekben gyökerező egyedi társadalomszerveződés és a sajátos helyi viszonyrendszerek közepette milyen mozgásterük van/lehet a nőknek a helyi politika és közélet színterein, elsősorban az önkormányzati szférában, illetve milyen eséllyel indulnak (adott viszonyok és lehetőségek közepette) a helyi hatalom pozícióinak megszerzéséért. Valójában az elsődleges célunk az volt e vizsgálattal, hogy a női politikusokról egy olyan képet próbáljunk meg felvázolni, hogy az egyéni és családi adottságokon, lehetőségeken, késztetéseken, célokon, ambíciókon túl láthatóvá válják a saját társadalmi közeg jelentette háttér is. Az a háttér, ami sok esetben értelmezi, magyarázza, befolyásolja az egyéni motivációkat és az életutakat. Azon túl, hogy az alább elmondottak érvényességi körét az adott lokalitás határai jelölik ki, reményeink szerint az itt leírtak hozzájárulnak azoknak a társadalmilag meghatározott elvárásoknak, beidegződéseknek a feltáráshoz, működésük mélyebb megértéséhez, amelyek mai napig meghatározzák a nők politikai szerepvállalásának lehetőségeit, esélyeit.

A tanulmány illeszkedik az említett, 2001-ben Magyarországon és Szlovéniában párhuzamosan lebonyolított kutatási projekthez, bár az akkori kérdőíves felmérésen és mélyinterjú technikán alapuló adatgyűjtés helyszínei között nem szerepelt az itt bemutatásra kerülő település. Mivel e falu egy hosszabb távra tervezett s 2002-ben már megindított kutatás egyik céltelepülése, illetve politikai életéről, nemzetiségi nyelvhasználatáról már jelentek meg korábban is írások más szerzőktől, úgy véltük, mind az elsődleges, mind a másodlagos ismeretek jelen vizsgálat hasznára válnak. Mivel a vizsgálat 2002 telén vette kezdetét, e cikk anyagába be lehetett építeni a legutóbbi önkormányzati választások eredményeit és helyi tapasztalatait is.

Az írás elsősorban interjúkon alapul, anyagát egyfelől az a hét tematikus mélyinterjú adja, amelyeket korábban volt vagy jelenleg is önkormányzati képviselőkkel, külsős bizottsági taggal és, a település jegyzőjével készült. A hét személyből hat nő.¹ Ezek a személyes beszélgetések a módszertani azonosság szem előtt tartásával a 2001-es vizsgálat során készített interjúk struktúráját követték. Ezekon túl, a rendelkezésre álló adatok és az interjúkból szerzett ismeretek kiegészítésére, árnyalására nyolc tematikus interjú készült a helyi közélet néhány fontos szereplőjével, ismerőjével. Az így megkérdezettek között szerepelt többek között a polgármester, a jelenlegi jegyző, a művelődési ház vezetőnöje, a falu plébánosa; összességében négy nő és négy férfi segített a helyi társadalom alaposabb megismerésében.

A színtér

A vizsgálat helyszíne a közép-dunántúli régió északi részén fekvő, közel 3000 fős, sváb többségű² kistelepülés, ami a Dunántúli Középhegység egyik hegyvonulatának lábánál, festői környezetben fekszik. A 18. század közepén betelepített katolikus németek önszerveződésre hajlamos polgárosultabb közösségi mentalitásának, munkakultúrájának több olyan bizonyítékával találkozhatunk a település történetében (a 19. század végén megjelenő egyletek, körök, segélypénztárak, gazdasági társulások), amelyek illeszkednek a néprajzi és történeti irodalomban egyes vidékek kutatása alapján leírt, a németeknek tulajdonított gazdasági, kulturális, életmódbeli sajátosságokhoz.³ Az elemzések szerint a magyarországi németeket racionálisabb gazdálkodási kultúra és életvezetési stratégia jellemezte, amelynek egyik fontos eleme volt, hogy a nemek közötti munkamegosztást sokkal kevésbé kötötte a tradíció, mint a korabeli magyar pa-

¹ 1990 óta 10 nő kapcsolódott bele az önkormányzati munkába, öten képviselőként, öten külső bizottsági tagként. Különböző okok miatt négyükkel nem készült tematikus mélyinterjú.

² A német nemzetiség arányát a településen kutatók becsült, illetve következtetett adatok alapján 70–80 százalékra teszik (Demeter Zayzon 2002, Juhász 1996), saját adatgyűjtésem tapasztalata szerint is a helybéliek ezt az arányszámot tartják reális értéknek. A 2001-es népszámlálás során a lakosság 21,5 százaléka vallotta magát német nemzetiségűnek.

³ Lásd ehhez többek között Andrásfalvy 1973, Gunst 1987.

rasztoknál. Ebben a kultúrában, s így vizsgált településünkön is, a nők pozitív megítélésének alapját munkabírásuk, szorgalmuk és gondos, beosztó gazdaszonyvultuk jelentette. „Anyukám nagyon jól tudott takarékoskodni, tőle tanultuk a beosztást.” Nem egy beszélgetőpartnerem beszámolt arról, hogy akár ő, akár édesanyja vagy nagymamája teljes természetességgel elvégezte a legnehezebb férfimunkát is, ha a szükség, a kényszer úgy hozta. „Na most az én édesanyám családjában, mivel hárman voltak lányok, nem volt férfi, csak a nagypapa. Ők mindent tudtak, minden férfimunkát el tudtak végezni kaszálástól kezdve a szántásig. Ilyen probléma nem volt, hogy férfimunka, női munka, mert mindegyik tudta csinálni.” Hallhattam a férjjel együtt kis családi brigádot alkotó asszonyról, akik együtt nemcsak kapálásokat, de aratásokat is vállaltak jövedelemkiegészítésként. Egyik beszélgetőtársam kimaradva a középiskolából 15 évesen fiatal leánynak egyáltalán nem való, nehéz fizikai – erdei – munkát vállalt, hogy a taníttatásába beleölt pénzt visszakeresse és besegítsen az anyagiak előteremtésébe. Nőknél, férfiaknál egyaránt, legfőbb értékmérő az elvégzett munka minősége, a munkabírás volt. A kemény munka árán biztosított anyagi jólétet megbecsülték, mások szemében is közmegbecsülésnek, köztiszteletnek örvendett az ilyen siker.

A település gazdaságát a 20. század első felében hagyományosan a mezőgazdaság dominanciája jellemezte, bár – szintén a német falvakat jellemző sajátosságként – meglehetősen sok iparos is tevékenykedett a faluban. Már ebben az időszakban megindult azonban az áramlás a közeli település rohamosan fejlődő nehézipari üzemébe. Az ipari munkát vállalók természetesen napi ingázóként jártak be a jó tíz kilométerre lévő gyárakba, üzemekbe, a bejárást az ötvenes évek elejéig szó szerint kellett érteni. Ahogy a falu iparosai, úgy az ingázók is műveltek fő megélhetést nyújtó munkájuk mellett földet, amiből elsősorban a családi fogyasztást biztosították. A terület adottságai a szántóföldi művelésnek kevésbé, az állattartásnak inkább kedveztek, és az erdőgazdálkodás is jól jövedelmező ágazatnak számított. A település egyes részein szőlőtermesztést folytattak a helybeliek, szinte mindenkinek volt e határrészek valamelyikén egy kicsi szőlőskertje. Minőségi bortermelésről a természeti adottságok miatt szó sem lehetett, csak a házi fogyasztásra valót termelték meg.

A szocializmus évei alatt a lakosok többsége már a közeli, nagyvárossá nőtt település ipari üzemébe járt dolgozni, továbbra is megőrizve a két lábon állás stratégiáját. A háztájik, kiskertek, zártkertek jelentették a földhöz, mezőgazdasági munkához kapcsolódás és a kizárólag a családi fogyasztást fedező élelmiszerek előállításának bázisát. A téészesítés következtében helyben kialakuló munkalehetőségekkel nem szívesen éltek a svábok, inkább ipari munkásnak mentek, mint téeszdzolgozóknak. „Ha ilyen famaruci helyzet elé állítják a családokat, egyszer elvették a tulajdonukat, mondjuk a földet is, akkor ők sem vágytak arra, hogy »na, fussunk a vagyon után«, mert nem hiszem, hogy abban sok reményt láttak volna.” 1982-ben a közeli kis falu termelészövetkezetébe integrálták az itteni szövetkezetet, ezt a helybeliek egyértelmű pozícióvesztésként, hatalmi helyzetük meggyengüléseként élték meg. „Előszobások voltunk mi azért a téesznel.” Főképpen azért, mert a nagyobb szervezet kivetett magából néhány falubeli felső-, illetve középvezetőt. Akik bent maradtak, megélték az ottani szövetkezettel az átalakulást, azaz jókor voltak jó helyen, így mára a falu legjelentősebb agrárvállalkozóivá váltak. Nem túl széles ez a réteg, és a kizárólag mezőgazdaságból élők száma sem jelentős a településen. A földtulajdonukat visszkapók legtöbbször, racionálisan felmérve lehetőségeit, inkább a helybeli nagygazdáknak, vállalkozóknak, illetve az említett szövetkezet utódjának adja bérbe földjét, sokan meg is váltak területüktől. A rendszerváltást követő gyárbezárások, felszámolások következtében munkanélkülivé váló falusiak tehát nem torlódtak vissza a mezőgazdaságba, a sváb mentalitásnak és kapcsolati tőkájuknek köszönhetően a kilábalásnak, talpraállásnak egy egészen más útja jellemző a falura.

A rendszerváltást követően a munkanélküliségi mutatók az országos átlagot közelítették, 1993-ban az aktív korú lakosság 9,8 százalékának nem volt munkája. A 2001-es adatok azonban már csak 3,2 százalékos munkanélküliségről számolnak be.⁴ A kilencvenes évek elejétől egyre többen kezdtek vállalkozásba, közülük nyilván sokan kezdetben kényszerűsügből. A mentalitásnak olyan elemei, mint a vállalkozói hajlandóság, a munkával, szorgalommal elért anyagi gyarapodás eszménye az évtized végére sokak számára meghozta gyümölcsét. A helyiek boldoguláshoz hozzájárult az önkormányzat kezdetektől vállalkozásbarátként jellemezhető politikája; az 1991-ben bevezetett iparüzési adó mindössze 3 ezrelékét vitte el a vállalkozások bevételeinek, az adó mértéke fokozatos emelkedéssel érte el az évtized végére a 2 százalékos maximumot. A vállalkozásba kezdők és az önkormányzat közös sikerét mutatja, hogy 2001-ben az 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma 94,2, ami 20,3 százalékponttal magasabb a megyei mutatóhoz képest (78,3).⁵ Önkormányzati nyilvántartás szerint a 2002-ben adót fizető társas és egyéni vállalkozások közel 80 százaléka termelő-szolgáltató jellegű, ami azt bizonyítja, hogy sokan a korábbi ipari üzemek munkaerő-keresletéhez igazított szakmaválasztásukat, meglévő tudástőkéjüket sikeresen kamatoz-

⁴ Az adatok a T-STAR adatbázisból származnak.

⁵ KSH-adatok.

tatták a megváltozott körülmények között. Ma már nem egy, néhány főt foglalkoztató vállalkozásból kinőtt közepes méretű céget találunk a községben, sőt az egyik legnagyobb helybéli foglalkoztató története is ilyen utat követett.

A munkanélküliségi mutatók kedvező alakulásának a helybeliek szorgos munkáján kívül azonban más oka is volt. A település vezetése a kezdetektől igyekezett munkahelyteremtő beruházásokat csábítani a faluba, ezt a már említett vállalkozóbarát adópolitika mellett az önkormányzati területek, ingatlanok kedvező feltételű hasznosításával érte el. Az elmúlt száz másfél évtizedben több külföldi vagy külföldi-magyar vegyes tulajdonú tőkével működő cég telepedett meg a faluban, nem egy közülük száz fő körüli létszámot foglalkoztat. A magántőke megjelenésében szerepet játszott a településvezetés széles körű külföldi kapcsolatrendszere is.

A cégek megtelepedésében bizonyára közrejátszott az infrastruktúra magas szintű kiépítettsége, aminek előnyeit természetesen a lakosság is élvezi. A különböző közművek kiépítésének kezdeti szakaszában az önszerveződő hagyomány jelenik meg a lakossági összefogásra alapozott társulásoknál – még a rendszerváltás előtt indult és 1990-re épült ki „önteho” keretében a kábelhálózat, nagyjából ezzel egy időben zajlott a szintén társulási formában megvalósított telefon-beruházás. Az önkormányzati és lakossági hozzájárulást mindkét beruházásnál kiegészítette a németországi kapcsolatok révén megjelenő anyagi támogatás.⁶ A német tőke, illetve tárgyi segítségnyújtás később, a kilencvenes évek számos nagy közösségi célú beruházásában is megjelent, a rendszerváltás utáni közműberuházások (csatorna, gáz) többnyire már az állami céltámogatási rendszerre alapoztak. A pályázati és német pénzek lehetővé tették, hogy a településnek ne kelljen banki hiteletet felvennie, legutóbbi nagy vállalkozásukig, a tornacsarnok megépítéséig, a helyi önkormányzatnak hitelállománya nem volt, költségvetési mérlege minden évben pozitívan zárult.

A faluban azonban nemcsak az úgymond „hivatalos” német tőke jelent meg. A Németországba, Ausztriába nyúló rokoni, baráti szálak és a település különféle testvérkapcsolatai révén kialakuló személyes ismeretségek alkalmanként közös vállalkozások kiindulópontját jelenthették, de az idelátogató mind nagyobb számú, elsősorban német vendég az idegenforgalom, vendéglátás fellendülését is hozta. Több helyi és németországi polgár kapta már meg a település díszpolgára kitüntető címet a nemzetközi kapcsolatok és az idegenforgalom fellendítése érdekében végzett munkájáért, közöttük egy a környékről elszármazott, Németországban élő és utazási irodát működtető, ma már nyolcvan év feletti vállalkozó. *„Ő az, aki a csíráját elültette a turizmusnak. (...) tőle tanultuk a turizmust, ő magyarázta el, hogy mi kell, ellenőrizte a lakásokat, hogy megfelelnek-e turisztikai célokra.”* Támogatása elsősorban abban jelenik meg, hogy folyamatosan biztosítja a faluba érkező vendégforgalmat, amire ráépülhetnek a különböző jellegű vállalkozások. Felkarolt, lehetőséget adott többek között egy helyi kocsmát üzemeltető vállalkozónak, aki mára országos hírű panzió és étterem tulajdonosa és a település díszpolgára. *„S akkor jött a Tóni bácsi, és mondta ennek a Miska gyerekeknek, hogy csinálj rendet a WC-ben, az asztalokra fehér terítőt tetetett és mondta, hogy akkor hoz ide német vendégeket (...)”*⁷ Ugyanakkor a faluban megjelenő német vendégek látogatási alkalmi remek fellépési lehetőséget biztosítanak a nagyszámú hagyományőrző sramlizenekarnak, kórusnak, énekegyüttesnek, táncsoportnak.⁸ Az ezek többségét tömörítő egyesület vezetője pedig személyes jó kapcsolatot ápol az említett németországi vállalkozóval. *„A zenével kezdődött minden. Ha a gyökerekhez megyünk vissza, a Tóni bácsival kezdődött. (...) Amikor bejöhettek, sokszor jött Magyarországra, hozott be embereket, víkendházat épített Balatonszárszón, és oda levitte apuékát zenélni. Ott ismerte meg igazán aput, köztük barátság szövődött. Mikor apu meghalt, én átvettem Tóni bácsit. Azóta, ha jön [a falu]-ba, itt alszik nálunk, támogat zenét meg mindent.”*

Az idegenforgalom fellendülése jó hatással volt a faluban amúgy is aktív zenei életre, hagyományőrzésre,⁹ de nem ennek köszönhető kialakulásuk. Nemzetiségi kultúrájukat mindig aktívan őrizték a helybeliek, nemzetiségi identitásuk közösségformáló erőt jelentett. A betelepített németek és az itt talált magyarok kapcsolatát a békés egymás mellett élés jellemezte, a katolikus németek használták nyelvüket, ápolták hagyományaikat, megőrizték szokásaikat, ez egészen a második világháborúig jellemző volt, s az is, hogy a református magyarok pedig elfogadták ezt, hozzáidomultak ehhez, sok esetben megtanulták a többséget alkotó kisebbség nyelvét is. A vegyes házasság ritka volt még a múlt század közepén is. A második világháború után azonban ez a kialakult egyensúly felbomlott. A falu sváb lakossága elke-

⁶ Ennek összegéről pontos adatok nem állnak rendelkezésre, mint ahogy a későbbi beruházásoknál nyújtott konkrét anyagi támogatás nagyságáról vagy a tárgyi segítségnyújtás pénzügyi értékéről sem.

⁷ A keresztnevek kitaláltak. (S. Gy.)

⁸ A Zenei Egyesület öt, gyerekekből, fiatalokból álló sramlizenekart, egy nemzetiségi dalkört és egy táncsoportot, egy felnőtt mazzorettcsoporthoz, illetve egy énekegyüttest fog össze, a helyi zeneiskola égisze alá egy mazzorettcsoporthoz és egy zenekar tartozik, és működik egy „független”, rokoni-baráti alapon szerveződő, felnőttekből, meglehetősen családapákból álló sramlizenekar is a faluban.

⁹ A zenei élet kivirágzásának legjobb példája a 2003-ban már tizenkettedik alkalommal megrendezésre kerülő, regionális jelentőségű eseménnyé vált háromnapos Zenei Fesztivál.

rülte a kitelepítést, amit a közeli iparváros munkaerő-szükségletével magyaráznak, ám 1946-ban egy Heves megyei településről, 1948-ban Felvidékről telepítettek be magyarokat a faluba, akik a németek házait, földjeit, ingóságait kapták meg, kinek mi tetszett.

A be-, illetve kiköltöztetések emléke, az egy élet munkájával megszerzett, összerakott vagyon elvétele egyik napról a másikra, átadása „*semmirekellőknek*”, „*jöttmenteknek*”, a mai napig eleven és fájdalmas emlék az ezt megélt generációk számára. „*(...) még pár évvel ezelőtt is, amíg a nagymamák éltek (...) tehát pár évvel ezelőtt is könnyben állt a szemük, amikor erről beszéltek.*” Az emlékek elevenségét mutatja az is, hogy a mai napig tudják, számon tartják a faluban, hogy ki őslakos magyar, ki beköltöző, és közülük is ki a felvidéki és ki a Heves megyéből ideszármazott. Mindennek azért van jelentősége, mert a felvidékieket valahol ugyanolyan „*szerencsétleneknek*” tartották, akiktől elvették házukat, földjüket, állataikat, megfosztották őket otthonuktól. Az, hogy az ő javaikkal kompenzálták az akkori Csehszlovákiából betelepítetteket, inkább a rendszerrel szembeni elutasítást, haragot váltotta ki az itteni svábokból, mint az egyes személyek elleni gyűlölködést. „*Rendes emberek voltak ezek egyébként. Érdekes módon, itt a svábok, akiktől elvettek valamit, nem voltak ám haragban azokkal, akik megkapták, mert azok is szerencsétlenek voltak. (...) A lényeg az, hogy jártak egymáshoz.*” Ezek a magyarok sok esetben átvéve a helybeliek gazdaságát, munkaadóivá is váltak a falubeli kisémmizetteknek, egészen addig, amíg tőlük is elvették a földeket a szövetkezesítések során. „*(...) akkor aztán azoktól is elvették. Van gondviselés, mi?*” A hevesiek azonban egészen más megítélés alá estek: onnan többnyire földnélküli nincsteleneket telepítettek be, akik minden gazdálkodási kultúra és többnyire anyagi javak híján érkeztek, ami egy az anyagi gyarapodást és az ezt biztosító sok munkát központi értéként tételező társadalom szemében már alapvetően negatív viszonyulást eredményezett. Ráadásul a politikai szerepeket is elsősorban ők vállalták fel, ami a svábok szemében szintén negatív megítélés alá esett. Ezeknek a „*telepeseknek*” a többsége valójában még az ötvenes években továbbállt, kevesen maradtak helyben, azokat valamiért elfogadták, és akik maguk is úgy érezték, képesek a beilleszkedésre. Ez a tudás, hogy a mai napig számon tartják ki őslakos, ki telepes, nemcsak az idősek, hanem az eseményeket gyerekként átélő, az ötvenes évek erősen átpolitizált légkörében felnövekvő, sőt még a hatvanas évek közepéig születő generációnak is a sajátja. „*Úgy gondolom, hogy a mi korosztályunkban, az ilyen harminc-negyvenes korosztályban, mi már csak ilyen elmesélés szintjén hallottuk, de igazából bennünk a harag, vagy félelem, vagy gyűlölet nincs bent. A mi gyerekeink pedig hát már teljesen, ilyen szempontból homogén csoportot képeznek, tehát nincs már, hogy sváb meg magyar, meg a te nagyanyád, meg a te nagyapád.*”

Az üldöztetésnek¹⁰, meghurcoltatásnak három, máig ható következménye mutatható ki a helyi svábok körében. Míg a század közepéig településszerte a hat elemi volt a leggyakoribb iskolai végzettség, addig a háború után iskolába kerülő nemzedéknél ebben lényeges változás következett be. A háború előtt is elsősorban a fiúkat taníttatták: cipész, ács, asztalos, szabó, kőműves, lakatos stb. vált belőlük a legtöbb esetben. „*Nem, csak olyan volt, aki például mondjuk abban az időben is valami szakmát tanult, az édesapámék idejében, de csak szakmát, ilyet, hogy gimnázium vagy felsőbb iskola, ilyet nem.*” A lányok számára viszont a polgári iskola, de még a szakma is feleslegesnek tűnt a szülők szemében, „*a nők körében ez nem is volt divat*”. A szocializmus alatt azonban a tudás, a gyerekek taníttatásának szerepe felértékelődött – nyilván elérhetőbbé is váltak ezek a lehetőségek, de közrejátszott ebben a meghurcoltatásból leszűrt tanulság is. A keserű tapasztalatok hozzájárultak ahhoz, hogy az elérhetővé váló iskoláztatásban hamar felismerjék az esélyt és éljenek a társadalmi mobilitás e kínálkozó lehetőségével. „*Na most ez is egy érdekes kérdés volt a németeknél, ez az iskolázás, beiskolázás, meg egyebek. Mert megtapasztalták azt, hogy a vagyont, azt el lehet venni. A tudást azt nem. Bármi is történjen. És akkor igen erőteljesen iskoláztatták a gyerekeiket.*”

A tanulás, iskoláztatás fontosságának felismerése mellett egy lényeges tudáselem – a nemzetiségi hovatartozás legbeszédesebb kifejezője –, a nemzetiségi nyelv ismerete a magyarországi némettség körében megkopott, használatára visszaszorult – országos tendencia, hogy ez a nyelvvesztés a mai középgenerációnál a legerőteljesebb (Demeter Zayzon 2002). Tény, hogy a megtorlástól való félelem és a környezet elítélő magatartása, véleménye miatt az ötvenes évektől kezdve a mindennapi érintkezésből fokozatosan kiszorult a sváb nyelv, sokan emlékeznek arra, hogy még a hatvanas-hetvenes évek fordulóján sem nézték jó szemmel a környékbeli nem svábok, amikor a helybeliek egymás között anyanyelvükön beszéltek. „*(...) de azt tudom, hogy amikor így gyerekként még jártam [a közeli város]-ra anyuval a buszon, nem szerették, hogy ha ott svábul beszélgettünk egymással.*” Bár pontos számadatok nincsenek, az imént elmondottakat némiképpen ellentételezve mégis úgy tűnik, itt a nyelvvesztés tendenciája nem

¹⁰ Azért használjuk az üldöztetés szót, mert itt is készült Volksbund-lista (2200 nevet tartalmazott!), illetve egyéb listák, a helybeli magyarok többször kérték a svábok kiköltöztetését a hatóságoktól, a házak, ingóságok elvétele folyamatos, visszatérő dolog volt. Senki nem érezhette magát biztonságban a faluban sváb származásúként: bármikor elvehették a fedelet a fejükről, a kitelepítés gondolatát folyamatosan ébren tartották. 1946-tól 1951-ig tartott a megfélemlítés, bizonytalanságban tartás időszaka, ezután a kisajátítások, kiköltöztetések megszűntek.

volt olyan nagy mértékű, mint néhány más német településen az tapasztalható volt. Talán közrejátszott ebben az is, hogy 1957-től, az enyhülés jeleként, bevezették a helyi általános iskolában a nemzetiségi oktatást, ami elsősorban már a német nyelv tanítását jelentette.¹¹ A nyelv átörökítésében szerepet játszott a szülők beállítódásán túl az adott időszak „politikai hangulata” is. Ma már hatvan felé közeledő beszélgetőpartnereim jegyezték meg, hogy az óvodában tanultak meg magyarul, kétségtelen azonban, hogy a negyven-ötven éves generáció tagjai között találni „visszatanulókat”. Több családi történetben visszatérő elem, hogy az idősebb gyerek még otthon igen, a fiatalabb viszont már az iskolában sem tanulhatta a nyelvet, illetve hogy az elsőszülött gyereket nem járatták az iskolai németóra, a kisebbet viszont már igen. „(...) konfliktus adódott abból, hogy a bátyám járjon németóra az általános iskolában vagy sem. Holott, itt ugye egy normálisan gondolkodó szülő úgy gondolja, hogy ha a gyerek alkalmas és a szellemi képességei megvannak, akkor miért ne tanuljon egy nyelvet. Ő [az édesapa] ellene volt a német oktatásának, az édesanyám mellette lett volna, hozzáteszem, végül is nem tanult németet.” Bár a korszakban a vallásosságot, templomba járást sem nézték jó szemmel, előfordult, hogy még a németórát is veszélyesebbnek tartották a helybéli svábok, mint a hittanórát, legalábbis az előző történet folytatásából ez tűnik ki. „Gond volt a hittan beírás. (...) De mégis azért abban az időben, ugye a hittanra járókat már annyi negatívum érte, hogy inkább ő még felvállalta azt, hogy nem íratja be a gyereket a hittanra. Illetve konfliktus volt közöttük [szülők között]. Aztán talán a bátyám is járt hittanra végig a nyolc év alatt. Annyira, hogy ő lett a falu kántora, sőt harminc éve ő a kántor a faluban.” A vallásosságnak, hitéletnek a mai napig fontos szerepe van a falu életében, a mélyen vallásos helybélieknek 1999 óta havonta egy alkalommal lehetőségük nyílik német nyelvű istentisztelet hallgatására is, ezt azonban inkább csak az idősek látogatják.

Kutatások szerint a német nemzetiségi településeken a nyelvvesztés általában együtt járt bizonyos fokú identitásvesztéssel, idővel pedig a nemzetiségi nyelv és identitás szocializációja az otthonokból áttevődött az oktatási intézményekbe (óvoda, iskola), amelyek egyre erőteljesebb szerepet játszottak ebben (Demeter Zayzon 2002). Ez a folyamat a faluban is lezajlott, azonban a meghurcoltatások miatti visszahúzódnak, a nyelv időleges feladása, háttérbe szorítása ellenére is, tapasztalatok szerint a helybéliek sváb identitása a kettős identitás részeként a szocializmus alatt is fennmaradt.¹² Ennek olyan nyomai, bizonyítékai mutathatók ki a település életében, mint a sváb zenei hagyományok életben tartása, fokozatos élénkítése; a hetvenes évektől működő tájház anyagának hatvanas években megkezdődő összegyűjtése iskolai szakkör keretében; és már szintén a tudatos, iskolában ápolt hagyományörzés jelenik meg a templomi kárcsonyi szokások felélesztésében is. A kultúra ápolása és a nyelv szocializációja igaz, nem volt szünetmentes, mégis úgy véljük, az identitás inkább csak „parkolópályára” került, kifelé nem hangoztatták. Ezt többek között a mostani közepgeneráció háború utáni időszakra, az egyes családok származására vonatkozó ismerete, tudása is bizonyítja, ami nem alakulhatott volna ki a megőrződött, otthon, családi körben életben tartott és átörökített identitástudat nélkül.

Az iskoláztatás megélénkítése, a nyelv bizonyos mértékű felejtése mellett a meghurcoltatások harmadik, máig ható következménye a falubeliek teljes távolságtartása a politikától. Természetesen a szocializmusban itt is működött pártalapszervezet, de 1989-ben csendben, gyorsan, utód nélkül feloszlott. Svábok közül kevesen léptek be a pártba, nem szívesen tette volna ki magát senki az elítélő közvélekedésnek. A beköltöztetésben a hatalomnak segédkező helyieket, az akkor pártfunkciót vállalókat, svábot, nem svábot egyaránt, egy életre megjegyezték a lakosok. „Voltak svábok is. Meg akik nem is svábok. Na most a mai napig, ugye, hát azok, akik akkor pártfunkciót vállaltak, hát azért az köztudott volt. Akkor még ugye itt erős volt a diktatúra, hogy azok igazából, hát ahhoz, hogy a rendszer fenn tudjon maradni, ilyen besúgó szerepet vállaltak. Csak egy ilyen faluban az ilyen embereket kiközösítik, sőt a mai napig mindenki tudja, arról, aki idős, és már tényleg senkit nem bánt, de azért úgy benne van a közhiedelemben, hogy annak idején a sváboknak őmiatta, meg tőle kellett félni.” Természetesen ebben is, mint sok minden másban, enyhült a megítélés szigora az évtizedek folyamán, a hatvanas évektől karrierszemponatok miatt a pártba belépőket már nem ítélték el annyira, „tudták, hogy látszat”. Mégis, a svábok többségét, a háború után született generációkat is, a büszkeség és morális megfontolások egyaránt távol tartották a párttól. „Ő sem azért nem lépett be a pártba, mert az akkori elveivel nem értett egyet, hanem mert ha valaki a szüleinkkel meg a nagyszüleinkkel ezt művelte, nekünk azt a szervezetet nem szabad még a jelenlétünkkel sem támogatni.” A jóval a meghurcoltatások után születettek is jellemző párttól való távolmaradásuk szintén bizonyítja a fentebb állítottakat, miszerint a nemzetiségi identitástudat megőrződött, továbbörökítődött „házon belül”. A hatvanas évek végétől kezdve már párttagságra sem volt szükség, a svábok szépen lassan kezdtek visszaszivárogni a település vezető pozícióiba. Bár bizalmi állásba nem kerülhettek (tanácselnök), de már közvetlenül ott álltak a hatalmi ranglétra második

¹¹ 1986-tól kéttannyelvűvé vált az iskola.

¹² Erről a jelenségről számol be egy baranyai esettanulmány is (Kovács 1996).

fokán¹³. Helyi sajátosságként is elkönnyvelhető jellegzetesség viszont, hogy a „nagypolitikával”, pártpolitikával szembeni ellenérzéseiken, bizalmatlanságukon, ezen az apolitikus beállítódáson a rendszerváltozás sem változtatott. „A faluért hajlandóak dolgozni, de a pártért nem.” Mai napig nem létezik pártszervezet a faluban, és a négy önkormányzati választáson eddig összesen hárman indultak el jelölő szervezetet képviselve: '90-ben a Szolidaritás Szakszervezeti Munkásszövetség képviselőjében egy férfi, '98-ban az FKGP jelöltjeként szintén egy férfi, egyikük sem jutott be a testületbe. Viszont 1990-ben képviselői helyet szerzett a Független Magyar Demokrata Párt jelöltjeként egy nő,¹⁴ aki a következő választáson már függetlenként indult, akkor azonban nem szerzett mandátumot. Ennek feltehetőleg nem korábbi pártjelöltsége volt az oka, hiszen nem is emlékeztek arra a helybéliek, hogy korábbi képviselőnőjük valamikor pártszínekben indult.

A játéktér (a helyi politizálás keretei) és a szereplők

Vezető férfiak régen és ma

1977 óta a falu irányítása közös községi tanács formájában működött a szomszédos, lélekszámát tekintve feleakorának sem mondható, többségében református magyarok lakta településsel. A községi közös tanács első néhány évében a helybéli „telepes” származású elnök lett a közös testület vezetője. „Emberséges ember volt, nem üldözte itt a svábokat, ő nem tett különbséget ember és ember között. Ő egy ilyen nyugodt természet volt. Nem törte össze magát, hagyta, hogy mások is odaférjenek. Nem akart uralkodni.” 1981-től az elnököt már a társközség adta, az energikus, megválasztásakor harmincas éveit lelegején járó agrárszakember férfi „szakmailag már másként állt a dolgokhoz, tanácselnöknek való volt.” Mellette a tanácstitkári tisztet helybéli sváb származású, az elnöknel idősebb, közigazgatásban tapasztaltabb – lévén 1968 óta tanácstitkár a faluban – nő töltötte be. Ez a minden tekintetben vegyes felállás mindkét település számára kielégítő, sőt ideális megoldásnak tűnt hatalmi szempontból.

Az első demokratikus választásokon ketten versengtek a polgármesteri székért, egyikőjük a '89 végén alakult, a falu életében azóta is fontos véleményformáló szerepet, informális hatalmat betöltő Baráti Kör¹⁵ akkori vezetője, másikuk az utolsó tanácstestületben már tagként jelen lévő, műszerész végzettségű, ebben az időben már egyéni vállalkozóként dolgozó és a versengésből győztesen kikerülő jelenlegi polgármester volt. Ő sokáig nem is akart elindulni, „megagítáltak” a testületi tagok közül néhányan. Jó szervezőképességéről, vállalkozói mentalitásáról, közvetlen, az emberekkel a hangot mindig megtaláló stílusáról a központi antennarendszer megvalósítására alakított tanácsi szervezőbizottság vezetőjeként adhatott először számot a nagyobb nyilvánosság előtt. A rendszerváltáskor felálló testületnek, élén a polgármesterrel, határozott elképzelései voltak a falu jövőjét illetően. „Először is legyen egy szép falu, aztán legyen kényelmes, voltak elképzeléseink a német példák alapján. Hogyan lehet vállalkozásokat beindítani, ne legyen munkanélküliség, ezt sorba végre is hajtottuk.” A polgármester az iránta megmutatkozó töretlen bizalmat elsősorban annak köszönheti, hogy a rendszerváltáskor kialakított koncepció, a falu számára megszabott irány lépésről-lépésre történő megvalósításában az emberek őt tekintik a dolgok mozgatójának és egyben biztosítékának. A munkából természetesen a testület tagjai is kivették részüket, ám maguk a falubeliek is elismerik polgármesterük személyes érdemeit, hogy minden tehetségét, képességét, személyes kapcsolatait latba vetve küzdött a gazdaság talpraállításáért, hogy megfelelő életszínvonalat, megélhetést tudjon biztosítani a helybelieknek.¹⁶ „A polgármester sokat rohangált azért, hogy itt megtelepedjenek a vállalkozók.” 1994-ben nem, de '98-ban akadt egy kihívója, valójában azonban az illető „nem volt komoly ellenfél”. A „magánhaszon” mellett a „közjólét” megteremtésére is figyelmet fordító politika (Juhász 2000), és a hatékony irányítás a legutóbbi választásokon is meghozta eredményét, 2002-ben egyedüli jelöltként negyedszer választották meg a település polgármesterének¹⁷.

¹³ A TSZ-elnökség, mint szintén bizalmi pozíció sorsa másként alakult: a termelészövetkezet élén pártba belépett helybéli svábok álltak az indulást követő néhány évtől eltekintve, hiszen a „sok nyakas svábot” tudni kellett irányítani.

¹⁴ Az FMDP a közeli nagyváros egyik „pártspecialistája” volt az első választási ciklusban, ahogy erre a várospolitika egy elemzője mutatott rá. Bár országos szervezettel is rendelkezett a párt, politikai tényezővé egyedül ebben a városban vált, egyetlen képviselői hellyel (Juhász 1996).

¹⁵ Az egyesület megalakulásától kezdve elnöke részt vett az akkor még tanácstestületi üléseken meghívott vendégként, „megfigyelőként”, hiszen a szervezet alapítóinak szándéka közvetlenül a rendszerváltozás előestéjén az volt, hogy összefogják a közéletben aktív szerepet vállalni hajlandókat, a faluért tenni akarókat. A Baráti Kör megalakulásától kezdve meghatározó közéleti, politikai tényező volt és maradt helyi szinten, mai napig fontos szerepet tölt be a németországi testvértelepülési kapcsolatok ápolásában, helyi rendezvények szervezésében, a falu képének, életének alakításában.

¹⁶ A polgármester 1994-es választási sikerét éppen ennek a „bourgeois” mentalitásnak, a megnyíló lehetőségek közepette elsősorban az egyéni gazdagodásra, érvényesülésre hangsúlyt helyező hozzáállásnak tudja be egy politikai elemző. (Juhász 1996)

¹⁷ A negyedik alkalommal újraválasztott polgármesterekről csak összesítő adataink vannak, e szerint 2002-ben a 3160 polgármester 32,4 százaléka (1023) nyerte el tisztségét negyedszer. Közülük minden tizedik nő. (Az adatok a Jelenkutató Alapítvány adatbázisából származnak, ezúton is köszönjük segítségüket.) Itt jegyezzük meg, hogy a hajdani községi közös tanács utolsó elnöke saját falujában indult '90-ben a polgármesteri székért, azóta őri ő is pozícióját.

Női szereplők egykor és most

A nők vezető pozíciókhoz jutásának esélyeiről és tényeiről, a helyi hatalomban és döntéshozatalban való részvételükről szólva kevés összehasonlítási alappal rendelkezünk. Egy adott település politikai életének, hatalmi viszonyainak bemutatásában a nők szerepének figyelmet szentelő (eset)tanulmánnyal alig találkozni a szakirodalomban, a faluban tapasztaltakat egy a kisvárosi nők helyzetét bemutató esettanulmány vonatkozó részeihez lehetett a legjobban hasonlítani (Kovács–Váradai 1997). A faluban rendszerváltás előtti nőuralomról nem beszélhetünk, de a nők jelen voltak a helyi hatalomban és irányításban, illetve az oktatási-kulturális-szociális intézmények élén. Ennyiben hasonlít helyzetük a kisvárosi nők nyolcvanas évekbeli helyzetéhez, ám míg ott a rendszerváltással veszítettek és nyertek is fontos pozíciókat az önkormányzati hivatal és az intézmények vezető posztjain, addig a faluban e téren inkább javítottak helyzetükön a nők.

A községben a nyolcvanas években egyértelmű többségben voltak a közigazgatás hivatali posztjain kishivatalnokként és vezető beosztásban is: a tanácsi hivatal minden alkalmazottja közülük került ki. Ez alól kivételt a Gazdasági Műszaki Ellátó Szervezet (GAMESZ) vezetése és az építésügyi hatósági tisztség jelentett, azonban a tanácsitkári helyet évtizedeken keresztül nő töltötte be. Szerepet kaptak intézményvezetőként (iskola, óvoda, művelődési ház, idősök napközi otthona), a helyi pénzügyet (Takarékszövetkezet) és a kereskedelmi-szolgáltató szövetkezet helyi kirendeltségének vezetője (ÁFÉSZ) is nő volt ebben az időben, de az egyik körzeti orvos és a fogorvos is. Ott voltak tehát a nők a település élén, bár a legfontosabb pozíciót, a tanácselnököt, mindig is férfi birtokolta. A rendszerváltás után csekély változás történt: a hivatal dolgozói, az önkormányzati intézmények vezetői, többségében dolgozói, a szociális ellátórendszer vezetői maradtak nők, az időközben nyugdíjba vonult jegyzőnőnek is női utóda lett, a GAMESZ utódját, a Gondnokságot, viszont ma már férfi helyett nő irányítja.

Bizottságok külső tagjának a rendszerváltás előtt és után egyaránt választottak nőket. '90 óta öt nő kapcsolódott be az önkormányzati döntéshozatalba ily módon, négyen közülük már a nyolcvanas években is külső tagként dolgoztak. Általában a képviselőtestületi tagok, de leggyakrabban a polgármester vagy a jegyző javasolta őket a tisztségre, egyetlen eset kivételével a testület mindig vita nélkül, egyetértéssel fogadta jelölésüket és szavazta meg tagságukat. Kiválasztásuk munkahelyi pozíciójuk alapján, szakterületükön végzett tevékenységük elismeréseképpen történt. Olyan nőkről van szó, akik régóta birtokolják pozíciójukat, úgymond hasznos tagjai a helyi társadalomnak, közösségnek, az évek hosszú során át bizonyították ezt lelkiismeretes munkájukkal. Talán még szakmai alkalmasságuknál is sokkal fontosabb szempont megbízhatóságuk, a faluért való elkötelezettségük és a vezetés iránti lojalitásuk. A faluvezetésnek ezt a hozzáállását jól példázza két önkormányzati intézmény vezetőnőjének – egy szociális és egy kulturális intézményről van szó – esete. Ők a rendszerváltás utáni új szabályok és rendeletek értelmében nem rendelkeztek megfelelő szakirányú végzettséggel pozíciójuk betöltéséhez, ugyanakkor koruknál fogva már a szabályok szigorú betartásától eltekinthetett a testület, méltányossági alapon helyükön hagyhatók voltak. Hogy ez így történt, annak fő oka az volt, hogy mindketten már a nyolcvanas évek óta szerepet vállaltak a közéletben, egyikük tanácsstag, másikuk a szociális bizottság külső tagja volt, őt a legutóbbi választásokat követően ismét kiválasztották erre a munkára.

1994-ben¹⁸ a településen – közvetett úton választott¹⁹ – német kisebbségi önkormányzat is alakult, mindhárom ciklusban nőt választottak az élére. Egy a német kisebbségi önkormányzatok körében végzett átfogó kérdőíves felmérés adatainak elemzése szerint, a nők felülreprezentáltságát a kisebbségi politikában annak a települési politikához viszonyított alacsonyabb presztízse magyarázza (Váradai–Koós 2002). Annak ellenére, hogy személyük alkalmassága, a nemzetiségi hagyományápolás terén végzett korábbi munkájuk kiválósága szinte egyértelművé tette a női elnökök jelölését, megválasztását, mégis az előbb elmondottakat alátámasztani látszik megválasztásuk ténye, és hogy a három fős testület további két tagja mindig férfiak közül került ki, a második ciklust leszámítva, ahol két nő tagja is volt e testületnek. Az is felveti az idézett megállapítás érvényességét, hogy mindkét elnöknő inkább a sváb nemzetiségi kultúra, a nyelv és a hagyományok ápolásának előmozdításában látják az önkormányzat elsődleges szerepét, nem pedig politikai fórumot teremtő lehetőségében. „*Nem az az elsődleges, hogy ez politikai fórum, hogy itt kiálljunk, hogy itt hangoztassuk, hogy mi németek vagyunk. Ebből már voltak problémák.*” A megyei, országos kisebbségi szervezetekhez kapcsolódást pedig szerepük betöltéséhez esélyeik, lehetőségeik javításaként fogják fel, hogy „*ne csak itt partizánkodjunk*”. A kisebbségi önkormányzati munka a falut és a vezetést egyaránt jellemző sváb többség és a közvetett úton létrejött testület sajátosságaiból adódóan is politikai és érdekérvényesítési harcoktól, konf-

¹⁸ Decemberben alakultak, az alapító okiraton 1995 szerepel.

¹⁹ A közvetlen választást vagy a települési kisebbségi önkormányzattá alakulást maguk a kisebbségi jelöltként indulók és a polgármester sem tartották szükségesnek, hasznosnak, elsősorban a kisebbségben lévő magyarokkal szembeni toleranciára hivatkozva. Az indok mögött feltehetőleg a rossz emlékek beidégződésé vált tapasztalata munkál, hogy nem fontos a külvilág felé határozottan hangoztatni nemzetiségi hovatartozásukat.

liktusoktól mentes, hiszen a kisebbségi testület tagjai a települési képviselőkkel azonos szavazati joggal rendelkeznek, lévén egyszerre azok is. A nők „helyzetbe hozását” e téren a terület problémamentessége indokolhatja, mert mint a későbbiekben látni fogjuk, ez esetben több tényező is érvényesül. Nemcsak arról van szó, hogy a kisebbségi politika a településpolitikához viszonyítva általában alacsonyabb presztízzsel rendelkezik, hanem arról is, hogy a nők a helyi politikai döntéshozatalban, hatalomban betölthető szerepének fontosságát kedvezőtlenül ítélik meg, ezáltal a nők a képviselőtestületi hierarchiában csupán alacsonyabb pozíciót tölthetnek be.

A korábban már említett tanulmányban bemutatott kisvárosi és e falubeli nők helyzete megegyezik annyiban, hogy a rendszerváltással veszítettek helyi hatalmi-politikai pozícióikból. Jól példázza ezt helyük számának és arányának fokozatos csökkenése a tanács, illetve önkormányzati testületekben. A rendszerváltás előtti utolsó községi közös tanács harminc főből állt, a lakosságszámhoz igazodva kétharmad–egyharmad arányban kaptak benne helyet a települések képviselői. A férfiak–nők aránya 57–43 százalék volt, ám míg a társközséget éppen annyi nő képviselte mint férfi, addig vizsgált településünkön ez az arány valamelyest eltolódott a férfiak javára: 12 férfi mellett 8 nőnek jutott hely. A végrehajtó bizottságban hasonlóan kiegyensúlyozott erőviszonyok uralkodtak települési szempontból, a kilenc fős testületből a kisebbik település három tagot adott, közülük egy nő volt, a nagyobb település hat főt delegált a bizottságba, köztük három nőt. Az első demokratikusan választott testületben kilenc helyből hármat sikerült nőknek megszerezniük, a második és a harmadik testületben egyaránt két női képviselő volt, 2002-ben pedig már csak egyetlen nő szerzett mandátumot. A nők fokozatos visszaszorulása a helyi döntéshozatal színteréről, annak ellenére, hogy az idézett kisvárosi példa is ezt mutatja, ellentétes az országos tendenciákkal.²⁰

Vegyesen

A pusztai számadatokon túl a helyi politikai élet alakulásáról, ebben a nők által betöltött szerepről beszédesebben vall a testületek összetételének alakulása, az, hogy mikor kik indultak jelöltként és szereztek mandátumot. Az utolsó tanácstestületi névsorból sok, a későbbi képviselőtestületekben felbukkanó névvel találkozhatunk már. Ezzel a kijelentéssel nem azt a helyi véleményt kívánjuk aláásni, hogy „itt igazi rendszerváltás történt”, inkább az állandóságra, folytonosságra, mint a település életének több területén visszaköszönő motívumra hívjuk fel a figyelmet. A nyolc nő közül hatan a rendszerváltozás után is aktív szereplői maradtak a helyi közéletnek, fontos posztokon. A névsorban találjuk az akkori, '92-ben újra nem választott iskolaigazgatónőt és akkor megválasztott utódját, aki 1990–2002 között települési képviselőként, idővel a kisebbségi önkormányzat elnökeként is dolgozott, a jelenlegi és egy korábbi iskolaigazgató-helyettest – utóbbi két ciklusban töltött be képviselői helyet – a falu védőnőjét, aki a helyi választási bizottságban tevékenykedik '90 óta, valamint a művelődési ház máig hivatalban lévő vezetőnőjét. Két női tanácstag a rendszerváltással eltűnt a közéletből. A férfiak közül hárman szereztek képviselőtestületi helyet hosszabb-rövidebb időre a rendszerváltás után, és köztük találjuk a polgármestert is. A férfi tanácstagok közül néhányan ma is a közösség fontos, megbecsült tagjának számítanak, még ha a helyi politika közvetlen színterein nincsenek is már jelen.

Az első demokratikus választás alkalmával a kilenc testületi helyre 26 jelölt pályázott, közöttük három nő (11,5%), akik mindhárman be is kerültek a képviselőtestületbe, ketten közülük korábban tanácstagok voltak. A második választás alkalmával már csak 17 jelölt közül választhattak a helybéliek, és mindhárom képviselőnő újra indult (17,6%). A település fogorvos asszonya ekkor már nem szerzett mandátumot, egy férfi képviselőtársával együtt át kellett adni helyüket a község egyik legjelentősebb helyi vállalkozójának és az egyik orvosának, utóbbi nem tősgyökeres falubeli, évtizedekkel korábban házasodott be a településre, a falu vezető körzeti majd családvosa, korábbi tanácstag.

Az 1998-ban elinduló 15 jelölt között sok az új név, két, addig a közéletben, helyi politikában nem szereplő nő is elindult az újrainduló két képviselőnő mellett. Ezen a választáson tehát számukban (4) és arányukban is (27%) legnagyobb súllyal jelentek meg nők, mégis a testületben csak ketten kaptak helyet: régi tagként az iskolaigazgatónő és újonnan érkezettként egy fiatal, sikeres vállalkozónő, akinek férje az első két ciklusban testületi tag volt, ám '98-ban úgy döntött, befejezi, nem vállal tovább politikai szerepet: „*Én két ciklust végigcsináltam, de soha, soha többet. (...) Felálltam. (...) Elegem lett belőle.*” A gyakorlatilag férje helyét elfoglaló vállalkozónő motiváció-

²⁰ Országos adatok szerint 1990-től kezdve lassú, de biztos emelkedést mutat a nők számának és arányának növekedése a helyi képviselőtestületekben. Ez a megállapítása több tanulmány-nak (ld.: Lévai-Kiss 1999, és a kötetben szereplő, Timár által jegyzett írás), illetve a KSH választási elemzésének is (Bocz 1999). Mindhárom hivatkozott forrás csak az 1998-as választásig bezárólag szolgál adatokkal, sajnos e témában a legutóbbi választások eredményeit is magába foglaló, országos összehasonlító elemzés még nem készült, legalább is e kézirat lezárásáig tudomásunk szerint nem látott napvilágot.

jaként a demokrácia eszménye, a valódi választás igénye jelenik meg. „Nem, én sose szerettem volna [indulni], miután engem a szakma meg a család meg a gyerekek annyira lekötöttek. Annyiban vettem részt [a közéletben], hogy nyilván a rendezvényeiken részt vettem, elvileg támogattam, örültem, hogy ő csinálja [a férje]. És igazából, amikor ő leköszönt, mi nem úgy döntöttünk, hogy akkor én folytatom, hanem úgy döntöttünk, mi kivonulunk ilyen szinten a politikai életből. És amikor '98-ban a választások előtt ugye a falutévében látszott, hogy kik lesznek az indulók! És most hangsúlyozom, hogy nem a nevek, nem az összetétel szempontjából, hanem a mennyiség! Tehát úgy nézett ki, hogy kilenc helyre kilenc jelölt volt. De úgy gondoltam, hogy mi [helybeliek] már csak nem hagyhatjuk azt, hogy kilencből kilencet válasszunk meg. (...) És tulajdonképpen azért indultam, hogy egy kicsit az öntudatomat bántotta, hogy egy ekkora faluban nincs igazi választás. Ugye akkor beszélünk választásról, ha többről lehet választani. És akkor néhányan még indultunk.” Ő maga a hatodik legtöbb szavazattal lett testületi tag, a négy fős „kemény mag” tagjai előzték meg, akik '90 óta képviselők: három férfi (ügyvéd, tanár, vállalkozó) és az iskola igazgatója²¹. Ötödikként a helyi politikába '94-ben visszatérő orvos került be a testületbe. A vállalkozónő az új tagok között azonban első helyen végzett, és csak 14 szavazattal maradt el az öt megelőző doktortól. Pedig ismertség, elismertség tekintetében nehezebb helyzete volt, mint sok más jelölttársának, hiszen korábbi munkahelyei és jelenlegi vállalkozása is a közeli nagyvároshoz kötik őt. Népszerűsége azonban nemcsak annak tudható be, hogy régi, neves család sarja, egyik felmenője hajdan bíró is volt, sőt férje családja is közismert, amihez nem kis mértékben hozzájárul családi zenekaruk is. A sok munka árán megteremtett anyagi jólét, a rendezett családi körülmények, a hívó, vallásos életvitel és a sváb hagyományok, elsősorban a nyelv ápolása, megőrzése azok az értékmérők, amelyek a helybeliek szemében nemcsak sikeressé, de megbecsültté teszik egyenes, becsületes jelleme, a mások segítésére való hajlandóság mellett.

Kiesik ezen a választáson két ciklust a Családvédelmi, Szociális és Egészségügyi Bizottság elnökeként végigdolgozó, korábbi tanácstag és iskolaigazgató-helyettes nő, és nem került be a másik újonnan induló női jelölt sem. A 15 jelöltből nyolcan elsőként indultak helyhatósági választáson képviselői mandátumért, és a vállalkozónő mellett még ketten be is kerültek a testületbe, egyikük egy fiatalabb, negyvenes éveiben járó vállalkozó, a településen oly gyakori asztalosipari kisüzem tulajdonosa, másikuk a kilencvenes választás alkalmával a polgármester ellenfele, a Baráti Kör akkori jelöltje. A hajdani polgármesterjelölt '90-es veresége után ekkor, '98-ban tért vissza a politika színpadára, bár az egyesület elnökeként addig is ismert és fontos, befolyásos közéleti embernek számított, úgy mond a kulisszák mögött tevékenykedett.

Ennek a választásnak a jelentősége nem az új–régi tagok arányában mutatható ki elsősorban, csak eggyel több új képviselő van ekkor, mint '94-ben volt. Sokkal beszédesebb a teljesen újként induló jelöltek nagy száma, magas aránya. Az 1994–98 között első ciklusukat töltő két képviselő közül, mint már volt róla szó, egyikük korábban tanácstag, tehát megszokott, régi, ismert szereplője volt a közéletnek. Az akkor bekerült vállalkozó is közel állt a befolyásos, döntéshozó, irányító, a falu életében meghatározó szerepet betöltő körhöz, ha másért nem, testvére révén, aki a GAMESZ-Gondnokságot vezette hosszú időn át. A hatalomtól távolabb állók szerint is létezik, jól körvonalazható a falu irányító „csoport”, amelynek központi alakja a nagyon erős, határozott személyiségként jellemezhető polgármester. Szűkebb körnek számít a '90 óta mandátumukat őrző képviselők társasága, 1998-ban ez négy főt jelentett, akikhez a testületből még hozzászámítható a '94-ben csatlakozott két régi/új alakja a közéletnek, és az ekkor, '98-ban mandátumot szerzett hajdani polgármester-jelölt, a Baráti Kör elnöke. A tágabb kör a testületi tagokon kívül néhány közéleti szereplőt is magába foglal, döntően a Baráti Kör és a Zenei Egyesület körül formálódik, ebben a két szervezetben dolgoznak, tevékenykednek azok, akik hajlandók tenni közösségi munkában a faluért, illetve ezeket az egyesületeket vonják be rendre a német és egyéb külföldi kapcsolatok ápolásával összefüggő tevékenységekbe, ami a delegációk fogadását, szórakoztatását, kísérését jelenti elsősorban. Mindkét egyesület vezetője testületi tag maradt/lett 1998-ban. A már korábban a bizottsági külső tagnak választott nők és a helyükön hagyott intézmény-vezetőnők esetében is említett, a közéletre oly jellemző állandóság, folytonosság motívumának ebben a csoportban rejlik a gyökere. Valójában arról van szó, hogy a nyolcvanas évek közepén–végén kiformalódott egy „csapat”, olyan, többnyire sváb származású, akkor a harmincas éveik végén, negyvenes éveik elején járó, agilis, ambiciózus, a sváb hagyományok ápolása és a falu iránt elkötelezett emberekből, akik helyet kértek és kaptak a helyi hatalom és irányítás különböző fontosságú posztjain illetve közéleti ismertséget biztosító pozíciókban. Belőlük verbuválódott javarészt az első testület, és máig többen őrzik pozíciójukat. Együttműködésük alapja az összesség és a bizalom, elismerik egymást emberileg, szakmailag, és ha egy nő bizonyított, neki is helye van ebben a körben, ha jól végzi munkáját, megbíznak benne, hagyják dolgozni, érvényesülni.

²¹ Előfordult korábbi választások alkalmával és '98-ban is megtörtént, hogy az iskolaigazgatónő egyik–másik férfitársát is maga mögé utasította a szavazatszámok tekintetében.

A '98-ban magukat első alkalommal jelöltetők, szinte mindannyian, nem a falu közéletének első vagy második vonalában már jóideje tevékenykedők közül kerültek ki, sőt talán éppen e körnek a felhívítását tűzték ki céljukul. Bár egyikük elhatárolódik attól, hogy a '98-as választásokat valamiféle rendszerváltó erők megjelenésével jellemezze, vagy utólagosan valamiféle tudatos, „rendszerváltó” szándékú politikai tettként állítsa be indulásukat. *„Hát megbeszéltük? Egy faluban ugye a templomban találkozik az ember, a sportpályán találkozik, nyilván azért ez téma volt, hogy viszonylag kevés az induló, és többek között én is elindultam. (...) Nem úgy beszéltünk össze, hogy ketten vagy hárman... (...) Nyilván ezt többen láttuk, és talán még hárman vagy négyen elindultunk.”* Az új jelöltek valójában nem akartak döntően más irányt szabni a falunak, sőt elismerték, és a mai napig elismerik a polgármesterük és a testület hatékony, tervszerű, a falut látványosan előrelendítő munkáját. Közülük néhányan kezdeményezőivé és megalapítóivá váltak a német nemzetiségi gimnáziumban érettségizetteket a faluban összefogó Német Nemzetiségi Egyesületnek. A szervezetet 1999-ben azzal a nem titkolt célkitűzéssel hozták létre, hogy a nemzetiségi hagyományok ápolásán túl vagy éppen annak segítségével élénkítsék a falu társadalmi életét. A nők által alapított és működtetett szervezet a hagyományápolásnak új formáit, stílusát próbálta/próbálja kialakítani, ami a közös szabaddós tevékenységeken túl 2002 őszén egy a teljes falut megmozgató nemzetiségi vetélkedőben csúcsozott ki. A falu történetének, nemzetiségi hagyományainak felelevenítését célzó játékos feladatoknak köszönhetően a rendezvénynek nagyon nagy sikere volt, még 2003 első hónapjaiban is lelkesen meséltek róla a falubeliek. A közvetlen hatalomtól távolabb állók és 1998-ban új jelöltként indulók köre inkább csak új színt, más stílust, fiatalosabb lendületet szeretett volna hozni a falu életébe és irányításába, közülük ketten lettek tagjai az 1998–2002 között működő testületnek. A valójában inkább csak a felszín alatt zajló egymásnak feszülések, a leginkább a vezetés, irányítás stílusáról alkotott elképzelések különbözőségében rejlő ellentétek egyetlen alkalommal törtek felszínre. *„Volt egy kemény ellenzék például, aki nem akarta a sportcsarnok megépítését, de végül is meglett. (...) Hát az utolsó ülésen februárban voltak olyan órák, amikor úgy nézett ki, hogy nem lesz, de aztán mégis szeptemberre elkészült a sportcsarnok.”*²² Előtte se, utána se vezettek a ciklus idején semmiféle látványos, a nyílt színen zajló konfliktushoz, harchoz vagy vitához, legfőképpen nem szakításhoz, ellenzéki csoporttá formálódáshoz ezek a különbségek, ám hogy megvoltak, léteztek, arról többen beszámoltak.

Mindezek ismeretében a 2002-es választások talán kicsit meglepően alakultak. A három új tag közül ketten, a vállalkozónő és a szintén '98-ban bekerült fiatal vállalkozó nem indult újra. A '90 óta önkormányzati képviselő, '94 óta a közvetett úton választott Német Kisebbségi Önkormányzat elnöki tisztét is betöltő iskolaigazgatónő mindenki meglepetésére szintén lemaradt – önszántából – a jelöltlistáról. Ő teljes visszavonulásának útját készítette elő ezzel a döntéssel, hamarosan iskolaigazgatói posztjától is megvált, nyugdíjba vonul. Saját megfogalmazásában *„tudni kell időben félreállni”*, bár egyesek szerint arról van inkább szó, hogy elege lett a folyamatos küzdelemből, belefáradt. Saját maga azonban testületi munkájáról sikerként, a munka légköréről, személyének elfogadottságáról pozitívan nyilatkozik, úgy gondolja, hogy csak egészséges, konszenzussal záródó viták tarkították az üléseket. *„(...) én úgy gondolom, hogy nagyon meghatározó volt, hogy nyugodt, békés, egészséges vitákkal teletűzdelt, kompromisszumokkal végződő ülések voltak. (...) És szerintem ez megmutatkozik a falun is. Sok minden épült.”*

Akármilyen is a testületi munka, az ülések légköre, egy biztos, egyre kevesebben érdeklődnek személyesen meg tapasztalni szépségeit avagy nehézségeit. 2002-ben minden korábbinál kevesebb, 11 jelölt indult a 9 helyre, közülük négy új indulónak számított, s hármuknak sikerült is mandátumhoz jutnia. Egyikük a Baráti Kör új, fiatalabb elnöke (a régi elnök továbbra is tagja maradt a testületnek). A nők visszaszorulását mutatja, hogy a legutóbbi választások eredményeként jelenleg egyetlen nő foglal helyet a testületben, aki jelöltként is egyedül képviselte nőtársait ezen a választáson. Ő egy a negyvenes évei elején járó, a helyi általános iskolában tanító pedagógus, a nemzetiségi kultúra elkötelezett ápolója, aki másodállásban férje vállalkozásába is besegít. A harmadik, újonnan mandátumot szerzett képviselő egy fiatalabb vállalkozó. A polgármester és három, pozícióját 1990 óta őrző tagja van a jelenlegi testületnek. Annak ellenére, hogy az első–nem első ciklusukat töltő képviselők aránya 3:6, ami megegyezik a '98-as eredményekkel, sokan ezt a választást mégis visszarendeződésként értékelik. *„Most olyanok kerültek be a testületbe, akik a polgármester irányvonalát támogatják. (...) Nem véletlen, a többiek nem jelentkeztek, kiszorultak. Rájöttek arra, hogy négy évig mindenbe belekötöttek és nem tudták véghez vinni. Így olyanok jutottak be, akik egyetértenek. (...) Hát igen, rá kellett beszélni őket.”* A falu eddigi vezetéséhez több szálon kötődők, a Baráti Kör és Zenei Egyesület holdudvarába tartozók alkotják a legújabb testületet, az hogy új, fiatal arcok jelentek meg közöttük

²² A sportcsarnok megvalósításával egyet nem értők túl kockázatosnak találták a beruházást, úgy vélték, hogy semmi szüksége a falunak arra, hogy egy tornacsarnok miatt eladósodjon, mikor a városokban is kihasználatlanul állnak a sportcsarnokok. Utólag belátják, rosszul ítélték meg a helyzetet, a csarnok teljes kihasználtsággal működik és felélénkítette az amatőr-, illetve tömegsport iránti igényt a faluban.

2002-ben, inkább a rendszerváltás óta eltelt 12 évnek köszönhető, mintsem az újíto szándéknak. A rendszerváltás óta, sőt már előtte is aktív helyi politikacsinálók szépen lassan kezdenek belefáradni a munkába, helyükre a polgármesteri irányvonalat elfogadni tudók és akarók lépnek.

Mivel a falu fejlődik, lakosai gyarapodnak, ezért a helyiek általában elégedettek a vezetéssel, egyre jobban rájuk bízzák a falu ügyét, és igyekeznek távol maradni a helyi ügyek aktív alakításától, aminek legjobb bizonyítéka az egyre csökkenő számú jelölt mellett, hogy a közmeghallgatásokon ma már csak alig néhány ember jelenik meg. Sokak véleménye szerint az általános érdektelenség, elkényelmesedés egyik kiváltó oka a kábeltelevízió működése, ami minden rendezvényről, eseményről tudósít, és a képűjságon keresztül lehet informálódni a fontos magán- illetve közügyekről is. A helyi nyilvánosságnak gyakorlatilag egyetlen eszköze az önkormányzat tájékoztató csatornájaként működik, kiváltva ezzel a mégoly korlátozott, ám mégis kétirányú kommunikációt lehetővé tévő helyi újságot. A tájékoztatás jól működik, a vélemény-nyilvánítás, a dolgok alakításába való beleszólás attitűdje azonban egyre inkább kikopik a helybéliek polgáris mentalitásából a megszokás, kényelmesség okán. Az összeszokott, egységes, rutinosan és mindenki meglegedésére dolgozó testület képenek fenntartása, a létező feszültségek felszín alatt tartása abból a félelemből is eredhet, hogy a nyílt ellenzéki magatartás, eltérő vélemény hangoztatása gyengítené a közösségi összetartó erőt, a helyi identitást.²³ Talán ezért, talán tudatosan, talán tudattalanul, a leginkább hiányérzetként jellemezhető érzésekről tanúskodó vélekedések csak burkoltan hangoznak el. Nyílt kritikát senki nem fogalmaz meg a falu vezetésével, vezetőivel szemben. A hiányérzet elsősorban a vezetési stílus, az irányítás, a dolgok kézben tartásának módja miatt, a kizárólagosság, folytonosság okán fogalmazódik meg, s bár a helyi nyilvánosság működése egyoldalú, demokratikus deficitről senki nem beszél.

Női főszereplők

A képviselőnők alábbi, útravalóik, motivációik, szándékaik alapján való bemutatásának célja, hogy megismerhesük: miből építkeznek politikusnői szerepükben, ezt hogyan tudják egyéb szerepeikkel összeegyeztetni, milyen támogatást kapnak ehhez családjuktól, a helyi társadalomtól, és hogyan ítélik meg saját helyzetüket. Az előbbi, a helyi politikai élet rezdüléseit felvázoló ismertetés illetve a helyi társadalom és gazdaság sajátosságainak korábbi bemutatása szándékaink szerint a háttérrel adja mindehhez, segít megérteni, értelmezni döntéseiket és azokat az érveket, melyekkel döntéseiket igazolják.

A képviselőnők egyike fogorvos, a többiek végzettségüket tekintve pedagógusok (bár közülük hárman eredendően nem ezen a pályán indultak, később képezték ki vagy át magukat tanárrá), azaz mindannyian diplomások, míg férfi képviselőtársaik között minden ciklusban többségben voltak/vannak a középfokú végzettségűek. Négyen sváb származásúak és jól beszélnek a német nyelvet. A legidősebb közülük hetvenkét éves, ketten a nyugdíjkorhatárhoz közelednek, ketten pedig a fiatalabb korosztály képviselőjében negyvenes éveik legelején járnak. Mindannyian feleségek (egyikük özvegy) és családanyák, elvált nincs közöttük. Az otthonról hozott, szülők által közvetített értékekről vallottak egyneműsége még a múlt század közepén is erős, tradicionális értékrendjét hűen őrző közösségről tanúskodik. „*Tulajdonképpen azzal neveltek, hogy példát mutattak azzal, ahogy ők éltek. Úgy éltek, hogy szorgalmasak voltak, sokat dolgoztak, nagyon oda kellett figyelni, hogy mire költik a pénzt. Nyilván ezt egy gyerek érzi.*” A szorgalom és a munkaközpontúság mellett a visszaemlékezések további fő motívumai a becsület és a tisztesség. „*Sose lett kimondva, hogy legyél becsületes, tisztességes meg őszinte, de hogyha nem így tettünk, azért megkaptuk a magunkét.*” A nemzetiségi identitás elemeit – érthetően az adott politikai légkör miatt is – többnyire szintén közvetve adták át, példamutatásukkal. „*Nyilván, hogy ők svábul beszéltek, azzal valamilyen szintig belénk is itatták ezt a dolgot.*” Politikus légkör nem jellemezte a családokat, ez is érthető a társadalomtörténeti tények ismeretében, de a hatvanas években már két szülő is – az egyik idősebb és a fiatalabb tanárnő édesapja – tanácstagként szerepet vállalt a falu érdekében.

A képviselőnők politikusi indulásának időpontja és indíttatásai is különbözőek. Az idősebb generációhoz tartozók közül ketten már a hetvenes évektől tanácstagok voltak, számukra képviselőként való indulásuk '90-ben szinte természetesnek, magától értetődőnek tűnt. „*Ez úgy jött.*” Pártvonalon csak egyikük indult, akinek édesapja kocsmát és szatócsüzletet üzemeltetett kisebb gazdasága mellett, de „*szava volt a nagygazdák között.*” Édesapja taníttatta őt és nővérét is, ennek köszönhetően már tizenévesen megismerkedhetett a párttal: maguk agitálták édesapjukat a térszbe való belépésre; „*(...) mi meg mondtuk neki, hogy lépjen be, mert minket zaklattak az iskolában. Így ő belépett,*

²³ A nyílt színi konfliktusoktól való idegenkedés jellemzi a szintén sváb többségű Bóly társadalmát is (Kovács 1996).

és aztán sokan beléptek a téeszbe.” Nyugat-Magyarországról származó, nem német nemzetiségű férjével együtt a szocialista karriertörténet tipikus falusi útját járták végig, amelyen a nő magasabbra jutott. A férfi volt úttörővezető és párttitkár a faluban, majd a község sportéletének szervezője, irányítója, felesége viszont helyi, járási, megyei tanácsstag, nőbizottsági elnök, a Hazafias Népfront aktivistája, TIT és takarékszövetkezeti vezetőségi tag, az ÁFÉSZ ellenőrző bizottságának elnöke. Amikor kettőjük funkciója összeférhetetlennek bizonyult, a férj mondott le. A párttagság szerepét életükben, karrierjükben nem tartja meghatározónak, inkább racionális, mint ideológiai választásnak mutatja be, aminek segítségével kiteljesíthették önmagukat, közösségi munka iránti igényüket. *„Azért kellett belépnünk, hogy ezeket a funkciókat csinálhassuk. Jöttek ide és mondták a férjemnek, hogy ha te nem csinálod, ki fogja csinálni.”* A párttagsághoz kötődő funkciókon túl valóban sok, kifejezetten a falu lakosaiért, az ő érdekükben végzett közösségi munkát felvállaltak, vezettek nyugdíjas klubot, községi sportkört. A képviselőnő már tanácstagként is sok nyugdíjason próbált segíteni, nyugdíjat, segílyt intézett, később önkormányzati munkájában is az idősek felkarolását, az elhagyott öregek gondozását tartotta fő feladatának.

A közösségi munka más típusa iránti elkötelezettség jelenik meg két képviselőnőnél. A kisparaszti-munkás-iparos háttérű családból származó fiatalabb pedagógus a külkereskedelmi pályát cserélte fel gyermekei születése után a tanári hivatásra, a közép- és kisparaszti-(szak)munkás családból származó idősebb kolléganője szintén külkereskedőnek készült, ám miután bürokratikus szabályok miatt nem kezdhette el az iskolát, néhány év hivatali munka és első gyermeke megszületése után ő is a tanári pályát választotta. Pedagógusként mindkettőjük pályafutásában kezdetektől jelen volt a nemzeti kultúra ápolása érdekében felvállalt iskolai többletmunka, különféle szakköröket tartottak a gyerekeknek: német nyelvű színjátszó kört és honismereti szakkört egyikük, bábszakkört, szintén színjátszó kört és német nyelvi szakkört másikuk. Ez a munka végül mindkettőjüket előbb települési képviselői helyhez, majd a testületen belül, közvetett úton megalakuló kisebbségi önkormányzat elnöki székébe juttatta. Mindketten úgy látják, hogy testületbe kerülésükben nemcsak szerepet játszott az iskolai közösségi munkából fakadó ismertségük, de egyenesen előnyösebb helyzetbe is hozta őket más jelöltekhez képest. *„Talán pont azért, mert tanár az ember, és akkor több emberrel kerülsz kapcsolatba a gyerekek révén, szervezel ezt meg azt, és akkor... (...)”* Férfi pedagógus- és képviselőtársuk is ezt az indokot hozta fel annak magyarázatára, hogy az önkormányzati választásokon elinduló kolléganője rögtön az első alkalommal miként szerepelhetett a szavazatok arányát tekintve olyan előkelő helyen. *„Nem is sportszerű, ha egy pedagógus elindul, mindig nagy előnye van a többiekkel szemben, mondjuk egy [férfi képviselő]-vel szemben, aki [a közeli városban] egy cégnél dolgozik. A falu fele azt sem tudja, kicsoda ő.”* Annak ellenére, hogy mindkét képviselőnő számára magától értetődő, belső indíttatásból fakadó, önként vállalt dolog volt a nemzeti kultúra és identitás ápolását felvállaló tevékenység, egyiküknél a kisebbségi jelöltként való indulás eleinte nem volt teljesen egyértelmű. *„(...) ...végül is én is sokáig ódzkodtam attól, hogy kisebbségi jelöltként jelöltessem magam, szerettem volna csak mint a nagy falu képviselője jelentkezni, és végül is azzal győztek meg, és ma már én is úgy látom, hogy igenis ki kell mondani azokat a dolgokat, hogy a németység érdekeit képviseljük.”* A kisebbségi érdekek képviselésében mindketten hamar eljutottak a megyei, sőt országos szintekig. A korábbi elnöknő alapító tagja, szervezője volt a megyei német kisebbségi önkormányzatokat összefogó szövetségnek. Bekerült az országos önkormányzatba is, az oktatási bizottságban dolgozott. Mai napig ő képviseli a magyarországi németiséget a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány kuratóriumában. Munkáját 2003 elején kitüntetéssel ismerték el. Utóda szintén tagja az országos önkormányzatnak, a kulturális bizottságba választották be, miközben a német nyelvű színjátszást támogató, összefogó egyesület elnöki tisztét is elnyerte.

Egyedülálló annak a kisparaszti-munkás családból származó, alapvetően és mélyen demokratikus beállítódású, korábban már jelöltetésének magyarázata kapcsán idézett képviselőnőnek az indoka, aki a demokrácia eszménye iránti elkötelezettséget fogalmazza meg politikai szerepvállalásának indítóokaként. Az önmagát *„világéletében közéleti ember”*-ként jellemző politikusnőnek is voltak persze személyesebb jellegű indokai, ám valahol ezek is a faluja iránti tenniakarásáról és felelősségérzetéről beszélnek. *„Nem, úgy gondolom, hogy szerettem volna valamit tenni a közeért, és úgy gondoltam, hogy van szakmai tapasztalatom, tehát azzal, hogy pedagógus voltam, ismerem az iskolák problémáit, azzal, hogy vállalkozó voltam, ismerem a vállalkozók problémáit, azzal, hogy családanya vagyok, ismerem a családok gondjait. Úgy gondoltam, hogy rendelkezem annyi élettapasztalattal, rálátással, intelligenciával, hogy egy önkormányzati képviselőként hozzá tudok tenni valamit ahhoz, hogy a falu élete, szellemi, anyagi, olyan irányba menjen, ami az én elveim szerint jó irány.”*

A közért tenni akarás és hajlandóság minden nőnél megjelenő motívum, csakúgy mint a felelősségteljes politizálás, munkavégzés. A gyerekeket partnerként kezelő, lelkes és elkötelezett pedagógusnő, aki emberi interakcióiban visszafogott, önmagát soha előtérbe nem toló személyiség, egyáltalán nem tekinti harcnak, versenynek a politizá-

lást. *„Ha félelem lett volna bennem, akkor nem indultam volna. Úgy gondoltam, hogy megmérettetem magam, szeretnék tenni a közösségért, és hogyha úgy, ahogy engem ismernek és megszavaznak, akkor megteszem a tőlem telhető, ha meg nem, akkor nem esek kétségbe, nekem ez nem egy versengés, egy versenykihívás, nem annak tekintetem. (...) Tényleg én úgy indultam, hogy mindig is szerettem közösségben tevékenykedni, emberekkel együtt dolgozni, munkát megosztani másokkal, és hogyha ezt mondjuk a faluért lehet tenni, akkor azt szívesen felvállalom, hogyha a nagy közösség is úgy gondolja, hogy erre érdemesnek tart.”* Az önmagát víg kedélyűnek, a problémákon nem „elmélázós” típusnak, ugyanakkor kompromisszumkész személynek bemutató másik tanárnő a közéleti szerepvállalásban való mind mélyebb és mélyebb alámerüléseit megelőző döntéseit úgy mutatja be, hogy ő nem akart soha semmi funkciót, tisztséget, igazából ő csak tanítani szeretett, és a nemzetiségi kultúrát átadni a gyerekeknek, ám állandóan mindenre rá lehetett beszélni a jó ügy, a közösség érdekében. *„Én ha valamit vállaltam, én mindig azért vállaltam, mert megkértek rá, és szerettem volna segíteni.”* Idősebb tanártársa is erre a közösség irányából rá (és férjére) nehezedő nyomásra hivatkozik szerepvállalásainak indoklásánál. *„Mindig jobban belejöttünk a munkába, sok funkciónk volt, rendszeren, lelkiismeretesen végeztük a munkát, és aki jól csinálta, arra mindig többet és többet akasztottak, ezért alakult így, mi meg szívesen csináltuk, ezért vállaltuk. A sok kitüntetés is azt bizonyítja, hogy jól csináltuk.”* A különböző generációkhoz tartozó képviselők politikai karrierjében közös motívum a belső igényből fakadó szerepvállalásuk és az, hogy sohasem tülekedtek, sohasem akarták a hatalmat, a pozíciót. Abban a helyi mentalitás ütközik ki, hogy mindannyian nagyon lelkiismeretesen és alaposan végzik munkájukat. *„(...) én úgy vagyok mindennel, hogyha valamit elvállalok, akkor én azt megpróbálom száz százalékosan megcsinálni. Tehát akkor már nem kérdés az, ha elvállaltam, hogy én szeretem vagy nem szeretem, hanem nekem azt csinálni kell. És azért tehát igényes vagyok a munkámban, tehát amit megcsinálok, annak olyannak is kell lenni, hogy elégedett legyek vele.”* Az igényesség többüknél is megjelenik, önmagukkal szemben legalább olyan igényeket támasztanak, mint amit környezetüktől elvárnának. *„Itt igazából a fő ok, hogy én újra nem indultam a választáson az volt, hogy ezt a dolgot félvállról csinálni nem lehet, nem szabad. Tehát úgy képviselősödni, hogy elmegyek a testületi ülésre, ott előtte megnézem, hogy ugyan miről van szó, ezt nem lehet. (...) De ha itt már választanom kell, és az ember már reálsan próbál ítélni dolgokat, akkor úgy gondolom, hogy ezt nem tudom úgy csinálni, ahogy én saját magamtól elvárom, ezért most akkor innen fel kell állni és át kell engedni.”* Árnyalatnyi különbségek abban mutatkoznak közöttük, hogyan indokolják meg döntéseiket. Szerepvállalásukat tudatosan meghozott, felelősségteljesen felvállalt döntésnek, a közösségi érdekekkel magyarázott vállalkásnak vagy a jutalomként rájuk osztott újabb és újabb szerepek elfogadásának ábrázolják, s ez a hozzáállásuk több dologra vezethető vissza. Szerepe van ebben feltehetőleg személyiségüknek, a korukból adódó eltérő politikai szocializációjuknak és a helyi társadalomra oly jellemző, az elmúlt politikai rendszerrel szembeni csendes elutasítás normájának, elfogadásának és e norma lassú változásának.

Politikai kudarcról egyikük sem számolt be, pontosabban ketten is a politikai élet, a közélet egyfajta kudarcaként fogják fel, hogy az emberek egyre inkább elfordulnak a helyi politikától, hogy a közügyek iránti érdeklődés jelentősen megcsappant. *„Azt hiányolom, hogy amikor vannak ezek a közmeghallgatások vagy lehetőség arra, hogy valaki elmondhassa a véleményét, egyre kevesebben jönnek el, meg falugyűlésre is. Annak talán utána lehetne járni, és biztos megvan annak is az oka, hogy miért fordulnak így el az emberek, vagy miért húzódnak úgy el. (...) mert nem igaz, hogy mindenki mindennel ennyire elégedett, hogy nem jön el és nem mond el semmit, azt azért nem hiszem el.”* A testületi munka sajátosságainak bemutatásánál azonban talán politikai kudarcként, sikertelenségként megélt esetek halvány körvonalai is kirajzolódnak egyikük beszámolójában. *„Itt jönnek azok a dolgok, amit már mondtam, hogy egy ilyen kis faluban a személyes ismeretség egy oldalról roppant nagy előny, de más oldalról roppant nagy hátrány. Óhatatlanul az ember olyan dolgokról vitatkozik, ahol a másik közvetlenül vagy közvetetten érintett. És akkor már hiába ért egyet elvekkkel, nyilván, ha a testvérét vagy az akárkijét negatívan érinti, akkor már ezt az elvet nem fogja képviselni. És ez gondolom minden kis közösségben így van.”*

A nagypolitika egyikőjüket sem csábítja, a települési szintnél magasabbra a rendszerváltás óta csak a kisebbségi elnökök jutottak, ám ők is csak a nemzetiségi érdekek képviselőként tartják elképzelhetőnek a magasabb szintű fórumokon való érdekérvényesítést. *„Ott igen, mert ott fontosnak tartom, hogy akármennyire is gyorsul a világ meg változik minden, hogy ezt a múltat ezt megtartsuk, és én is úgy látom, hogy ehhez politika vagy nem politika, mindegy, hogy minek hívjuk, de ilyen társadalmi szinten ki kell mondani, hogy ezt lehetőleg támogatni kell. Meg pénzek kellene hozzá.”* Még a képviselőtestületi tagságnál kicsivel nagyobb kihívás sem vonzza őket – okaik különbözőek. A tanácsi rendszerben megyei szintű politizálásig eljutó képviselőnő a kilencvenes választásokat követő első testületi ülések egyikén, a megyei közgyűlés jelöltállító testülete helyi tagjának megválasztásakor alulmaradt az újdonsült polgármesterrel szemben, később pedig már koránál fogva sem vonzotta őt a magasabb szintű politika. Másikuk tíz és

tizenöt éves gyerekeit nevelő édesanyaként tisztában van azzal, hogy a nagyobb kihívás nagyobb lekötöttséggel jár, ezt egyelőre még nem engedheti meg magának, távlati tervei pedig még nincsenek. *„Tíz-tizenöt év múlva ötvenöt éves nő leszek, akinek nagy gyerekei vannak. Ha nagy tapasztalattal, életbölcsessel rendelkezem, és időm is megengedi, eljőhet még az az idő, de lehet, hogy nem fog eljönni, nem tudom.”*

A gyerekek, a család, a háztartás összeegyeztetése a politikai karrierrel igazából senkinek nem okozott gondot. Férjük, családjuk mindig mellettük állt, valójában minden nő úgy nyilatkozott férjéről, hogy a közügyek iránt érdeklődő társ (volt). A már bemutatott élettörténet-darabokból is látszik, nem egy férj maga is aktív résztvevője volt a politikai életnek. Minden nő a férjével beszélte meg jelöltetésének tényét vagy kérdését, volt eset, hogy a férj nem kifejezetten örült a híreknek, ám nem féltékenységből, talán sokkal inkább féltésből reagált így a bejelentésre. *„Nem kérte, nem könyörgött, nem tiltotta, de azt kérte, hogy gondoljam át. Utána mindenben támogatott. A gyerekek igazából akkor még azt sem tudták, miről van szó.”* A valódi támogatást e nők számára az jelentette, hogy férjük, családjuk ténylegesen melléjük állt. *„Hogyha a családja nem támogatja, akkor az ember nem indulna, azt hiszem. Ha nekem azt mondták volna, hogy ők jobban szeretnék, ha nem csinálnék ilyet, hogyha nem állnék ki, akkor az az embert állandóan visszafogná, és akkor nem csinálná. (...) a családomat ezért nem adom fel, nekem is a család az első.”* A támogatás jelentheti a napi munkákba való besegítést, azok átvállalását is akár, de mint arról már korábban volt szó, e településen nem él olyan élesen, beidegződésszerűen a házi, ház körüli munkák, egyáltalán a munkamegosztás nemek szerinti felosztása, főleg nem a fiatalabb generációnál. *„Szóval ez nálunk olyan természetes volt, hogyha akarod, akkor menjél, aztán mi segítünk, meg csináljuk azt, amit tudunk.”* A gyerekek részvétele a házimunkában pedig, már ahol befogják/befogták őket, szintén sokkal inkább a munkára nevelésről alkotott hagyományos felfogás, mintsem a politika miatt a gyerekekre háruló többletteleher eredménye. Természetesen minden családban szerephez jutottak a nagyszülők is a gyerekekről és/vagy a háztartásról való gondoskodásban. Igazából azonban nem is a házimunkáról van szó, mert az mindegyikük szerint valahogy megoldható. *„(...) [a nő egy idő után] egy kor után rá fog jönni, hogy az akkor is meg lesz oldva, meg arra is lesz megoldás.”* Fő kérdés a családdal töltött idő, a gyerekek elhanyagolásától való félelem. Van, aki mindig megtalálta annak a módját, hogyan ossza meg a munka kellemes részét a családdal. Ennek módja pedig az volt, hogy az iskolai kötelező kirándulásokat, üdültetéseket egyben családi nyaralássá formálták. *„Mondjuk az igaz, hogy külön nyaralni a család nem volt soha.”* Az idézett tanárnő nem érez lelkiismeretfurdalást, és igazából társai sem, egyiküket kivéve, aki elsősorban szakmai karrierjére, a vállalkozás beindítására szánt sok-sok időt érzi a gyerekektől ellopottnak. *„Az ember negyven fölött bizonyos dolgokat már átértékel. Úgy gondolom, hogy nekem most már a karrierem sem annyira fontos, mint a gyerekeim, a családom, a szabadidő közös eltöltése. Annyi-annyi sok időt vesztegetünk az életben feleslegesen, és akkor az ember rádöbben arra, hogy tényleg ők a legfontosabbak (...), és arra nincs időnk, évekig, hogy nyaralni menjünk, hogy ide menjünk, oda menjünk. Mert amíg építkeztünk, azért nem, amíg a vállalkozást építettük, azért nem. Fél Európát bejártuk, de csak a lemezgyárakat meg az autópályákat meg a nem tudom miket láttuk. És a fél életem azzal telt, hogy a telefonom a zsebemben, és mindig arra gondoltam, hogy otthon minden rendben. Akkor ez úgy is szép volt, meg jó volt, nem a keserűség beszél belőlem ezen a téren sem, hanem inkább az, hogy mindez hozzájárult ahhoz, hogy az ember szemléletet váltson.”* A szemléletváltáshoz kellett a politikai karrier is, pontosabban az arra rááldozott idő is. *„Igényem van arra, hogy itt legyek velük, igényem van arra, hogy minél több időt töltsék velük. Gyakorlatilag úgy nézett ki az életem, hogy akkor jöttem haza időben, hogyha képviselőtestületi ülés volt, és hazajöttem, és gyorsan ettem, és a gyerekeim megkérdezték, hogy anyu már megint hová mész? És úgy gondoltam, hogy a szívem vérzik, mert, mert hová megyek megint, és a végén már úgy mentem a testületi ülésekre, hogy nagyon sok esetben felkészületlenül.”* Ebből persze azt a következtetést vontam le ez a képviselőnő, hogy saját mércéjéhez viszonyítva a testületben végzett munkája nem kielégítő, ezért nem indult a következő választáson.

A szemléletváltás és a politikai karrier család érdekében történő feláldozásának háttérében az a felismerés húzódik meg, hogy a *„három együtt már sok”*. Ha talál magának egy olyan állást, vállalkozást, tevékenységet, amiben erőlköcsileg, anyagilag megtalálja a számításait, és mellette család is, *„az úgy teljessé teszi a nőt”*. Véleménye szerint ezért is vannak kevesebben nők a politikában, hiszen *„a nő az, akinek a család meg az egyéb fontosabb”*. A családi szerepekről alkotott hagyományosabb felfogás tűnik át azon a többek által vallott nézeten, hogy amennyiben egy nő sem a családjában, sem a munkájában, hivatásában nem tud kiteljesedni, akkor a politikában sem lesz képes erre, másként fogalmazva, nem is való oda. *„Ha a család ellen teszek, akkor milyen közéleti tevékenységet folytatok, hogyha a saját családomat felrúgom azért, hogy na most itt karriert szeretnék? (...) Ha nem vágyad, hogy jót tegyél egy kis közösségnek meg egy nagyobb közösségnek, akkor ez nem vezethet jóra. (...) és az szerintem nem igaz dolog, szerintem egy idő után kiütné.”* Nem érzik úgy, hogy a lehetőségek útját elzárnák előlük a férfiak, bár azt többen elisme-

rik, hogy az igazán fontos, befolyásos testületeket mégis csak férfiak irányítják, úgy mint a képviselő-testületet és a már említett két egyesületet. Tagként benne lehetnek ezekben a nők is, de vezetőként nem juthatnak szerephez. Egyetlen nő fogalmazza meg azt, hogy a férfiak nem is választanának fontos posztokra női vezetőt. *„Ha akarnák is a nők, a férfiak a szavazásnál nem választják meg, nincs bizalmuk bennük.”* Csak a véletlennek tudják be, hogy egyre kevesebb nő vállal politikai szerepet a faluban. Egyikük a politikai sikertelenséget, hogy nem mindig sikerült azt és úgy elérnie, amit és ahogy szeretett volna, nem női mivoltának, hanem a helyi politikai élet sajátosságának tulajdonítja, a kettő között nem keres összefüggést. A „kisebb érzékenység”, amellyel általában a posztszocialista országokban él (és politizáló) nők viseltetnek a nemük miatt őket érő igazságtalanságokkal szemben (Neményi 1994), a faluban is jól megfigyelhető. Úgy érzik, hogy szakmai munkájukat elismerik a testületben és a faluban, véleményüket meghallgatják, adnak a szavukra. *„Kaptam egy csomó kitüntetést. Úgy gondolom, hogy engem úgy elismernek itt a faluban. Különbö a választásokon sem kaptam volna annyi szavazatot.”*

Bár az idézett tanárnőnek igaza van, munkáját elismerik, azonban árnyalja a nők politikai szerepéről, annak fontosságáról, elfogadásáról alkotott képet egy férfi képviselőtársuknak egészen határozott, a nemi szerepek konzervatív felfogásán alapuló véleménye. *„Nem, nem kell több nő. A nők a részletekben elvesznek. (...) Egy-két nő van mondjuk, aki kivívta magának, de azt hozzáteszem, hogy az a nő, aki ezt kivívja magának, akkor meg a családját hagyja el. Akkor meg már nem biztos, hogy pozitív a megítélése.”* A nő–férfi szerepek otthon–nyilvánosság szerinti megoszlásának klasszikus elképzelése is kiolvasható szavaiból. *„Az más, az nem ugyanaz a szerep. Én nem mosogatok, nem vasalok, más a szerep. A férfiaknak ez inkább hozzátartozik az életükhöz, mint a nőknek. Egy picit furcsa is, hogy fölme gyünk a pincébe a német vendégekkel, és egy nő is ott iszik velünk.”* Ez utóbbi kijelentésből nemcsak a hagyományos szerepfelfogás erőteljes továbbélésének egyedi esete olvasható ki, hanem az is, hogy elsősorban a német, de általában a külföldi kapcsolatok szélesítése, kézbentartása többnyire olyan nemhivatalos társasági eseményeken keresztül (is) zajlik, amelyek férfiak által látogatottak elsősorban és kizárólag nekik szólnak. Ennek oka, hogy ezek a kapcsolatok gazdasági tőkévé konvertálhatók, ami azt mutatja, hogy e téren az irányítást férfiak végzik a településen. Az ilyen informális kapcsolati és információs hálók veszélye azonban többek vélekedése szerint is abban rejlik, hogy ezek a testületi tagságnál is erőteljesebb pozíciókat eredményezhetnek egy településen, és minél inkább férfi-csoportokhoz kötődnek ezek a hálózatok, annál inkább gyengítik a nők tényleges befolyását, valós hatalmi pozícióit (Lévai–Kiss 1999). Az imént idézett férfi képviselő beállítódása inentől már nemcsak egyedi eset, magánügy, az informális hálózatok létevel együtt egy a faluban igenis élő, létező, ám szavakba sohasem foglalt felfogásra mutat rá. Amíg a nők munkavégzés tekintetében egyenrangúak, s ezt komolyan is veszik a férfiak (házi, ház körüli teendőkre való besegítés) s el is ismerik a jól teljesítő, munkájukat kiválóan végző nőket, a munkák és pozíciók között van rangsor, létezik a különbségtétel, amire már a kisebbségi önkormányzat elnökségének kérdése kapcsán is utalt az írás. A falu életét előrevivő, stratégiai fontosságú, elsősorban gazdasági ügyekben még a vezető pozíciókban lévő nőknek is csekély a tényleges befolyása, a döntéshozatal és hatalom tekintetében vannak tehát számukra elérhetetlen pozíciók, e téren tovább élnek a hagyományos szerepfelfogások.

Utolsó felvonás

S hogy mi következik mindezekből? Van a faluért elkötelezetten dolgozó kevesek csoportja, egy régről összeszokott gárda, akik a településen mutatkozó, egyre erősödő politikai érdektelenség miatt is kizárólagos helyzetben vannak a döntéshozatalban, irányításban. Munkában, együttlátogatásban, gondolkodásmódban összecsiszolódtott csapatról van szó, ahol mindenki megtalálhatja a maga szerepét, ugyanakkor az igényesség, lelkiismeretesség, maximális teljesítmény elvárt dolgok a közéleti munkában (is). Az összeszokott csapatban találni nőket is, de rájuk inkább a dolgok kivitelezésében, megvalósításában számítanak, és saját szakterületük problémamentes irányításában. A stratégiai döntéseket a férfiak uralják, legfőképpen a gazdasági élet terén, bár jó ötlet, felvetés nőktől is származhat, de az irányító csapat dönti el, hogy az szabad utat kap-e. Megmutatkozik egy megkockáztathatóan a sváb mentalitáshoz köthető felfogás, amely szerint az ember megbecsülését, társadalomban elfoglalt helyét szorgalma, munkavégzésének minősége jelöli ki, legyen akár nő, akár férfi az illető, azaz a nők egyenjogúsága, egyenlő mércével mérése a munka terén megvalósult. Ám ugyanez a döntéshozatal és a hatalom terén nem mondható el. Míg a nőkre általában a „kisebb érzékenység” jellemző, a férfiak részéről a politikai életben a nemi szerepek tradicionális felfogásának továbbélése figyelhető meg. Amíg az anyagi jóléttel megteremtődött modern életvezetés sok esetben a nők számára otthon lazíthatja, átalakíthatja a hagyományos szerepelvárásokat, ideálisabb munkamegosztást kiala-

kítva, addig a közéletben, a döntéshozatalban, a helyi politikában ennek elérése érdekében való konfrontálódást inkább nem vagy egyre kevésbé vállalják fel a nők.

Ebben a társadalomban nemcsak mindennek, hanem mindenkinek megvan a maga helye, leosztott szerepe, itt rend van kívül-belül, a fejekben éppúgy, mint a településképben. Ha valaki elfogadja a szabályokat, akkor szerepet kaphat a falu vezetésében, úgymond nyílik előtte játéktér, ahol megcsillogtathatja képességeit, sőt saját, ráosztott szerepében briliáns alakítást is nyújthat, a megfelelő színvonalat el is várják tőle. A színházi hasonlatnál maradva azonban azt, hogy melyik darab van színen (a koncepció elemeinek súlyozása fontosságuk szerint, megvalósítási sorrendjük), és abban ki milyen szerepet játszik, azt egy belső szűk kör dönti el. Bizonyos darabokban játszhatnak nők főszerepet, de a rendezői szerep felvállalása egyelőre nem ambicionálja őket. Ezért, és a politikai élet, a vezetési stílus megreformálására tett kísérlet eredménytelensége miatt is, a címben megfogalmazott *kitörési kísérletek* állítása inkább kérdőjellel értendő.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andrásfalvy Bertalan: Ellentétes értékrendek összeütközése és a polgárosodás. – *Tiszatáj*, (27)/8, 1973. 105–110. oldal
- Bocz János: *Az önkormányzatok döntéshozói, 1990–1998*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal (Társadalomstatistikai Füzetek 26.), 1999.
- Demeter Zayzon Mária: A nemzetiségi anyanyelvi állapotok alakulása 1989–1997 között németek/szlovákok lakta településeken. In: Demeter Zayzon Mária: *Kisebbségek-közöség határon innen és túl. Válogatott írások a kisebbségkutatás köréből. 1988–2002*. Budapest: BIP, 2002. 81–92. oldal
- Gunst Péter: *A paraszti társadalom Magyarországon a két világháború között*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet. (Társadalom- és művelődéstörténet tanulmányok 1.), 1987.
- Juhász Erika: Újraválasztott polgármesterek és változó összetételű közgyűlések. In: Böhm Antal – Szoboszlai György (szerk.): *Önkormányzati választások 1994. Politikai szociológiai körkép*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 1996. 339–364. oldal
- Juhász Erika: Magánhaszon és közjólet a települési fejlődésben. In: Bódi Ferenc – Böhm Antal (szerk.): *Siker helyi társadalmak Magyarországon*. Budapest: Agroinform Kiadóház, 2000. 85–94. oldal
- Kovács Katalin – Váradi Monika Mária: Kisvárosi nők. – *Beszélő*, (II.) 1., 1997. 38–58. oldal
- Kovács Katalin: Közlekedés egy eminens köz(ös)ség eminens önkormányzatáról. Boly 1990–1994. In: Böhm Antal – Szoboszlai György (szerk.): *Önkormányzati választások 1994. Politikai szociológiai körkép*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 1996. 365–397. oldal
- Lévai Katalin – Kiss Róbert: Nők a közéletben. Parlamenti és Önkormányzati választások, 1998. In: Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselői Titkársága, 1999. 40–50. oldal
- Neményi Mária: Miért nincs Magyarországon nőmozgalom? In: Hadas Miklós (szerk.): *Férfiuralom*. Budapest: Replika Könyvek, Replika Kör, 1994. 235–245. oldal
- Váradi Monika Mária – Koós Bálint: Német kisebbségi önkormányzatok és változó helyi társadalom. – *Regio*, (13.) 2., 2002. 166–194. oldal
-